

**ปुरुณฆฏะ: นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษาสู่การออกแบบลวดลายประดับ
ในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา**
**Puranakata: Artistic Innovation from Flora toward the Design of
Decorative Patterns in Contemporary Lanna Buddhist Art Based on
the Concept of Community Cultural Capital**

อานาจ ขัดวิชัย¹, พระอธิวัฒน์ รตนวณฺโณ (ธรรมวัณฺณศิริ)², พระมหาธณฺชพงค์ สุพรหมปณฺโญ³
และ อานुरักษ์ साแก้ว⁴

Amnat Khadvichai¹, Phra Athiwat Ratanavuno (Thammawatsiri)²,
Phramaha Thanatpong Subrahmapaniko³ and Anurak Sakaew⁴

Received: 10 September 2025; Revised: 03 November 2025; Accepted: 09 November 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ประวัติและรูปแบบลวดลายพรรณพฤกษาของหม้อปुरुณฆฏะในวัฒนธรรมล้านนา 2) ออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปुरुณฆฏะเพื่ออนุรักษ์ศิลปะล้านนา และ 3) ประเมินผลการถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมศิลปะสู่พุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัย การวิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ และเชิงปฏิบัติการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูปหรือคน ประกอบด้วยนักวิชาการ ปราษฎ์ชาวบ้าน ศิลปิน และช่างศิลปกรรมล้านนา ส่วนกลุ่มตัวอย่างเชิงปริมาณ ได้แก่ ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 50 รูปหรือคน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบบันทึกการสนทนา แบบทดสอบ และแบบประเมินผล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเปรียบเทียบผลก่อนและหลังการอบรม

ผลการวิจัยพบว่า 1) ลวดลายปुरुณฆฏะเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการบูชาพระรัตนตรัย ปรากฏในงานปูนปั้น ไม้แกะสลัก งานประดับกระจก และงานลายคำ โดยจำแนกได้เป็นหม้อดอกบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ 2) สามารถสังเคราะห์ลวดลายปुरुณฆฏะเป็นลายเส้นได้ไม่น้อยกว่า 30 รายการ และพัฒนาเป็นผลงานพุทธศิลป์ร่วมสมัยที่ใช้ประโยชน์ได้ไม่น้อยกว่า 10 รายการ และ 3) ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีผลการประเมินเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางก่อนการ

^{1 2 3} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่; Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

⁴ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Rai Buddhist College

Corresponding Author E-mail: kingkong_emmi@hotmail.com

อบรม ($\bar{X}$ =3.38, S.D.=0.29) เป็นระดับมากที่สุดหลังการอบรม ($\bar{X}$ =4.51, S.D.=0.89). และมีคะแนนหลังการอบรมสูงกว่าก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่า การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานสามารถส่งเสริมการอนุรักษ์ ต่อยอด และถ่ายทอดศิลปะล้านนาได้อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: ปูรณฆฏะ; นวัตกรรมศิลปะ; พรรณพฤษา; ลวดลายประดับ

Abstract

This research aimed to: 1) examine the historical background and patterns of botanical motifs associated with the Puranaghata vessel in Lanna culture; 2) design and create Puranaghata gold-leaf stencil paintings to preserve Lanna art; and 3) evaluate the transfer of knowledge and the creative process of artistic innovation for contemporary Lanna Buddhist art. The study employed a research and development approach integrating qualitative, quantitative, and action research methods. The key informants consisted of 20 participants, including scholars, local wisdom holders, artists, and Lanna craftsmen. The quantitative sample comprised 50 participants who attended the knowledge-transfer activities. The research instruments included a semi-structured interview form, a discussion record form, an achievement test, and an evaluation form. Qualitative data were analyzed through content analysis, while quantitative data were analyzed using the mean, standard deviation, and pre- and post-training comparisons.

The findings revealed that: 1) the Puranaghata motif symbolizes abundance and the worship of the Triple Gem and appears in stucco, wood carving, glass mosaic, and gold-leaf stencil work. Its applications can be classified into three categories: floral vessels for the worship of the Buddha, the Dhamma, and the Sangha; 2) at least 30 Puranaghata line patterns were synthesized and further developed into no fewer than 10 functional contemporary Buddhist art products; and 3) the participants' evaluation results increased from a moderate level before the training ($\bar{X}$ =3.38, S.D.=0.29) to the highest level after the training ($\bar{X}$ =4.51, S.D.=0.89). The post-training scores were significantly higher than the pre-training scores. These findings demonstrate that a cultural capital-based approach can effectively promote the preservation, development, and transmission of Lanna art in a concrete and sustainable manner.

Keywords: Puranaghata; Artistic innovation; Botanical Motifs; Contemporary Buddhist Art

บทนำ

ศิลปะล้านนา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญา ความเชื่อ และคติพุทธศาสนา ในภาคเหนือของไทยอย่างลึกซึ้ง “ปुरुณฆฏะ” หรือ “ลายหม้อดอก” นับเป็นพุทธสัญลักษณ์ที่สำคัญ และงดงามที่สุดรูปหนึ่งในศิลปะล้านนา สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ความร่มเย็น และพลังแห่งการสร้างสรรค์ โดยมีลักษณะเป็นหม้อน้ำที่บรรจุดอกบัว ก้าน และใบ ซึ่งใช้เป็นเครื่องบูชา พระพุทธเจ้าเพื่อความเป็นสิริมงคล ลวดลายนี้จัดอยู่ในกลุ่มพรรณพฤกษาที่นิยมประดับตกแต่งในงานศิลปกรรมทางศาสนา ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา จนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางสุนทรียะของดินแดนล้านนา ปुरुณฆฏะ หรือ ลายหม้อดอก เป็นลวดลายภาชนะรูปหม้อน้ำบรรจุดอกบัวทั้งก้านใบและดอกบัว เชื่อว่าเป็นการถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อเป็นพุทธบูชา จะช่วยให้ผู้เป็นเจ้าของประสบผลสำเร็จในทุกสิ่งที่ปรารถนาและช่วยดลบันดาล ทรัพย์สมบัติทั้งปวง หรือหมายถึงหม้อน้ำที่มีน้ำเต็มบริบูรณ์ มีเถาไม้เลื้อยออกมาทั้งสองข้าง แสดง สัญลักษณ์ชีวิตและการสร้างสรรค์ เป็นคติความร่มเย็น ความอุดมสมบูรณ์และการสร้างสรรค์ นักโบราณคดีจัดลวดลายปुरुณฆฏะอยู่ในกลุ่มลวดลายประเภทพรรณพฤกษา เช่นเดียวกับลวดลาย โพธิพฤกษ์และลวดลายเครือเถาและดอกไม้-ใบไม้ ซึ่งลวดลายประเภทพรรณพฤกษานี้ นิยมใช้กัน มากในงานศิลปะสถาปัตยกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เพราะเป็นลวดลายที่สามารถนำไป บรรจุ หรือประกอบกับลวดลายอื่น ๆ ได้ง่าย ทั้งนี้ นักโบราณคดียังตั้งข้อสังเกตถึงความนิยมในการ ใช้ลวดลายพรรณพฤกษา ที่จะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 โดยมีการประดับภาพโพธิพฤกษ์และ ภาพเทวดาในวิหารต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาเพื่อเป็นการแสดงความหมายในเรื่องการตรัสรู้และการ เถลิงฉลองการชนะพญามารของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ฐาปกรณ โครณะ 2563) ในล้านนามักเรียกลวดลายดังกล่าวนี้ว่า หม้อดอก หรือ ลายหม้อดอก ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกเป็น งานลายคำประดับอยู่ภายในวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ในตอนต้นพุทธ ศตวรรษที่ 21 ลายปुरुณฆฏะ หรือ ลายหม้อดอก ที่ปรากฏอยู่ในวิหารพระพุทธรูปนั้น จะเป็นงานลาย คำปิดทองลายฉลุที่มีลักษณะเป็นภาพดอกบัวที่มีก้าน 7 ก้าน ออกมาจากหม้อน้ำที่มีปากกว้าง และมีเถาไม้เลื้อยออกมาจากปากหม้อทั้งสองข้าง มีนกบินประกอบอยู่ด้านบน คาดว่าจะได้รับคติ มาจากการประดับลวดลายหม้อปुरुณฆฏะในศิลปะลังกา (ชัยยศ อธิวัชรพันธุ์, 2543)

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ลายหม้อดอกจะเป็นที่นิยมใช้ในงานประดับมากยิ่งขึ้น และมี พัฒนาการขั้นสูงสุด ปรากฏในวิหารวัดปางยางคก จังหวัดลำปาง ซึ่งจะเป็นลายหม้อดอกที่งดงามและ ซับซ้อนมากยิ่งขึ้นลักษณะจะเป็นหม้อทรงสูง ที่มีช่อดอกบัวบาน และก้านลายใบไม้ประกอบกันและ มีเถาไม้เลื้อยประกอบอยู่ด้านข้าง มีหลายรูปแบบ ซึ่งจะเน้นให้ความสำคัญอยู่ที่ลายใบไม้ประกอบ ซึ่งรูปแบบหนึ่งจะเป็นลายใบไม้จะเป็นแบบธรรมชาติ ใบค่อนข้างใหญ่ คล้ายลายใบไม้ในศิลปะแบบ ตะวันตก ที่คาดว่าจะป็นรูปแบบของศิลปะอยุธยาตอนปลายที่แพร่หลายเข้ามาสู่ล้านนาในช่วงเวลา

นี้ กับอีกรูปแบบหนึ่ง จะใช้ลายกระหนกหัวม้วนโค้งปลายแหลมแทนที่ลายใบไม้ (สุรพล ดำริห์กุล, 2562) ดังนั้น ล้านนาเป็นดินแดนทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ศิลปะล้านนา มีความเป็นเอกลักษณ์และมีความงดงามเป็นอย่างยิ่ง ผู้ศึกษามีความประทับใจในผลงานจิตรกรรมลายคำของหม้อปुरुณฆะทางล้านนาตามฝาผนังวัดหรือศาสนสถาน และได้เห็นถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของงานจิตรกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งเหตุที่ทำให้พัฒนาขึ้นและเหตุที่ทำให้เสื่อมโทรมลง ได้เห็นว่างานเขียนทางด้านจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่จะเริ่มเลือนหายหรือจางหายไปเป็นอย่างมาก ซึ่งจิตรกรรมลายคำของหม้อปुरुณฆะนั้น เป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของอาณาจักรล้านนามายาวนาน แต่ผลงานจิตรกรรมลายคำของหม้อปुरुณฆะมีจำนวนอยู่พอสมควร ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง แต่ไม่ใช่เป็นการสร้างสรรค์แบบท้องถิ่นล้านนาโดยชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่นำมาจากที่อื่น และไม่ได้ใช้กระบวนการวิธีการของช่างล้านนาโดยตรง ซึ่งกระบวนการแบบนี้จะเป็นผลกระทบต่อด้านจิตใจผู้มาสัมผัสได้ในอนาคต ดังนั้น ทางคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะอนุรักษ์รักษาลานงานจิตรกรรมลายคำของหม้อ ปुरुณฆะที่เกิดจากการศึกษาและพัฒนา ค้นคว้าหาข้อมูล เพื่อจะนำมาเรียนรู้และสร้างสรรค์ให้เป็นนวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษา (ฐาปนกรณ์ เครือระยา, 2565) ไปสู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัย เพื่อการสืบทอดศิลปะล้านนา และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเทคนิคการนำเสนอในรูปแบบใหม่ ให้เหมาะสมกับยุคสมัย รวมไปถึงการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นในชุมชน หมู่บ้าน ศาสนสถานที่ใช้ลวดลายของหม้อปुरुณฆะเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และนอกจากนั้นคณะผู้วิจัยจะจัดกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้และเรื่องราวต่าง ๆ ในภาพผลงานจิตรกรรมลายคำของหม้อปुरुณฆะแก่เยาวชน ผู้สูงอายุ ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน นักศึกษาและนักเรียน รวมไปถึงสถาบันการศึกษาทางด้านศิลปะ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ (พุทธนวัตกรรมการทางการศึกษาแบบเชิงประจักษ์) ในการรักษาลานงานจิตรกรรมลายคำของหม้อปुरुณฆะที่เป็นเอกลักษณ์ของล้านนาอย่างแท้จริง ที่ไม่ว่าอาจจะหาที่ไหนศึกษาได้เช่นนี้ เพราะผู้ปฏิบัติหรือผู้ทำงานแบบนี้ไม่สืบสานให้คงอยู่ รวมไปถึงการพัฒนาให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและเด็กนักเรียนเยาวชน นำไปถ่ายทอดเพื่อพัฒนาให้เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมเชิงประจักษ์ ด้วยการเรียนรู้จริง ทำได้จริง ซึ่งจะผลงานวิจัยชิ้นนี้สมบูรณ์อย่างแท้จริงต่อไป อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันผลงานจิตรกรรมลายคำหม้อดอกปुरुณฆะที่เคยรุ่งเรืองกลับเผชิญปัญหาความเสื่อมโทรม ขาดการดูแลอนุรักษ์ และสูญหายไปเป็นจำนวนมาก อีกทั้งงานสร้างสรรค์ที่ปรากฏอยู่กลับมีแนวโน้มรับอิทธิพลจากภายนอก โดยละเลยกระบวนการเชิงช่างและคติเดิมของล้านนา ส่งผลให้เกิดการบิดเบือนทางรูปแบบและความหมาย ขณะเดียวกันองค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิค ลวดลาย และกระบวนการสร้างสรรค์ของช่างล้านนาเริ่มขาดช่วง ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สามารถเข้าถึงรากทางศิลปวัฒนธรรมที่แท้จริง

ดังนั้น จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องศึกษา “ปुरुณฆะ” ในฐานะทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา เพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้ดั้งเดิมและต่อยอดสู่การสร้างสรณ์นวัตกรรมศิลปะร่วมสมัย การวิจัยครั้งนี้ มุ่งอนุรักษ์และพัฒนาลวดลายปुरुณฆะให้กลับมามีบทบาทในสังคมปัจจุบัน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงสร้างสรรค์และเชิงปฏิบัติการ โดยใช้แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานในการ

เชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เพื่อให้ศิลปะล้านนาไม่เพียงดำรงอยู่ในเชิงอนุรักษ์เท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และการเรียนรู้ในรูปแบบพุทธนวัตกรรมที่เยาวชน ชุมชน และสถาบันการศึกษามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ การศึกษาค้นคว้าจึงมีความสำคัญต่อการธำรงรักษาอัตลักษณ์ศิลปะล้านนา และการสืบทอดทุนทางวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไป โดยมุ่งสร้างองค์ความรู้เชิงบูรณาการผ่านการออกแบบและสร้างสรรค์ลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย รวมถึงจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชน เยาวชน และผู้สนใจ เพื่อก่อให้เกิดแหล่งเรียนรู้เชิงศิลป์ และชุมชนสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาลวดลายพรรณพฤกษาของหม้อปुरुณฆฏะในวัฒนธรรมล้านนา
2. เพื่อออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปुरुณฆฏะ เพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา
3. เพื่อประเมินการถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษาสู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัยจากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development (R&D)) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 20 รูปหรือคน ประกอบด้วยนักวิชาการศิลปกรรมล้านนาในพื้นที่การวิจัย ปราชญ์ชาวบ้าน ศิลปิน นายช่างหรือสล่า และศิลปินที่ทำงานร่วมด้วยในพื้นที่วิจัย เพื่อยืนยันข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ (1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และ (2) แบบบันทึกประเด็นการสนทนา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการจดบันทึก บันทึกภาพ บันทึกเสียง บันทึกวิดีโอ วิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา

2. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นการสำรวจความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกิจกรรมปुरुณฆฏะ: นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษา สู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา ณ สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 50 รูปหรือคน ใช้แบบประเมินผลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองเป็นเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูล และทำการวิเคราะห์ข้อมูล

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นกิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปुरुณฆณะเพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา เป็นการดำเนินงานในเชิงรูปธรรม ที่ได้จากการลงพื้นที่ แล้วนำมาสังเคราะห์ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรมให้ออกมาเป็นลายเส้นเพื่อการใช้งานได้ง่ายขึ้น จำนวนไม่น้อยกว่า 30 รายการ และนำมาออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานที่เกิดขึ้นจากลวดลายปुरुณฆณะที่ได้สังเคราะห์ออกมาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม จับต้องได้ และใช้งานได้ จำนวนไม่น้อยกว่า 10 รายการ และการสร้างนวัตกรรมด้านศิลปกรรม (Innovative artist) ที่นำงานจิตรกรรมสร้างสรรค์สู่งานสถาปัตยกรรม เพื่อการใช้อย่างมีประสิทธิภาพกับสังคมยุคใหม่ และเป็น การสืบทอดศิลปะล้านนาด้วยเช่นกัน

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ปुरुณฆณะ: นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษา สู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาลวดลายพรรณพฤกษาของหม้อปुरुณฆณะในวัฒนธรรมล้านนา

ลวดลายหม้อดอกหรือปुरुณฆณะ ในวัฒนธรรมล้านนา ความนิยมในการประดับรูปหม้อปुरुณฆณะ มีปรากฏอยู่ในงานช่างเนื่องในศาสนาของอุษาคเนย์ ที่มีพื้นฐานความคิดและสุนทรียภาพตามอย่างแขกพราหมณ์ด้วย โดยเฉพาะในกลุ่มงานช่างของพุกาม ระหว่างปี พ.ศ.1500 – 1700 ที่ยังคงความหมายถึงหม้อแห่งความอุดมสมบูรณ์ตามคติอินเดียอยู่มาก ลวดลายรูปหม้อน้ำยังปรากฏในหลายวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมทวารวดีวัฒนธรรม อีสาน วัฒนธรรมขอมสุโขทัยและอยุธยา เป็นต้น ซึ่งปรากฏและคงจะมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับความ อุดมสมบูรณ์ ลายหม้อปुरुณฆณะที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา เป็นลายภาชนะรูปหม้อน้ำบรรจุ กอดอกบัว ทั้งก้าน ใบ และดอกบัว เชื่อว่าจะช่วยให้ผู้เป็นเจ้าของประสบผลสำเร็จในทุกสิ่งที่ปรารถนา และช่วยดลบันดาลทรัพย์สมบัติทั้งปวง หรือหมายถึงหม้อน้ำที่น้ำเต็มบริบูรณ์มีเถาไม้เลื้อยออกมา ทั้งสองข้างแสดงสัญลักษณ์ชีวิตและการสร้างสรรค์ เป็นคติความร่มเย็น ความสมบูรณ์พูนสุขและการสร้างสรรค์ และเป็นหนึ่งในมงคล 108 ซึ่งบรรจุอยู่ในรอยพระพุทธรูปด้วย ชาวล้านนานิยมจัดหม้อดอกเป็นสิ่งบูชาพระพุทธรูปตามหิ้งพระ

ลายหม้อดอกในล้านนา เป็นลวดลายสำคัญที่ใช้ประดับงานพุทธศิลป์หลากหลายประเภท ทั้งสถาปัตยกรรม เครื่องใช้ และเครื่องประกอบพิธีกรรม ด้วยเทคนิคปูนปั้น ไม้แกะสลัก ประดับกระจก และลายคำ โดยได้พัฒนาความหมายจากคติหม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ มาเป็นลวดลายเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัย แสดงว่าตำแหน่งที่ประดับนั้นเป็นที่เคารพบูชา ผลการศึกษาพบการใช้ลายหม้อดอกแบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ

1) หม้อดอกบูชาพระพุทธ คือ การใช้ลายหม้อดอกประดับวิหารและอุโบสถ ทั้งภายนอกและภายใน โดยเฉพาะหน้าบัน แฉก และบริเวณแท่นแก้ว ฉากหลังพระประธาน ด้วยเทคนิคไม้

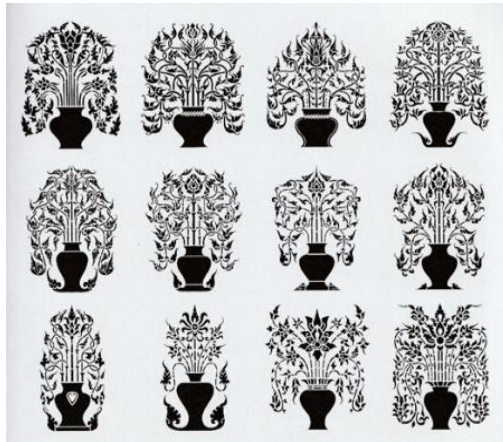
แกะสลัก ไม้ฉลุ และปูนปั้น เพื่อแสดงการสักการบูชาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างชัดเจนมากกว่าจะเน้นความหมายด้านความอุดมสมบูรณ์.

2) หม้อดอกบูชาพระธรรม สะท้อนความเคารพสูงสุดต่อพระธรรม ซึ่งเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ในวัฒนธรรมล้านนาจึงนิยมใช้ลายหม้อดอกประดับส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมอย่างแพร่หลาย เช่น หอธรรม หอไตร หีบธรรม และธรรมาสน์ เพื่อสื่อถึงการบูชาด้วยดอกไม้และความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ พระไตรปิฎกและที่เก็บรักษาจึงถูกสร้างอย่างวิจิตรงดงาม โดยลายหม้อดอกทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของการสักการบูชาพระธรรม.

3) หม้อดอกบูชาพระสงฆ์ สำหรับงานศิลปกรรมที่มีลายหม้อดอกประดับใช้สำหรับบูชาพระสงฆ์นั้นค่อนข้างมีตัวอย่างน้อยมาก เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นการสักการบูชาจึงไม่จำเป็น ต้องสร้างเป็นลวดลายถาวรเหมือนชิ้นงานที่ใช้สำหรับพระพุทธและพระธรรม ซึ่งปกติแล้วการถวายดอกไม้บูชาพระสงฆ์ชาวล้านนาก็มักจะเป็นกรวยใบตองใส่ดอกไม้ที่รู้จักกันว่า “สวยดอก” และใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ในศาสนาด้วย แต่ก็ยังปรากฏการใช้ลายหม้อดอกบูชาพระสงฆ์ในงานพุทธศิลป์สำหรับพระสงฆ์อยู่บ้าง เช่น พบลายหม้อดอกไม้แกะสลักประดับผนังพิงอาสนะสงฆ์ไม้โบราณ วัดศรีหมวดเกล้า และวัดท่าแหวน จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่แสดงถึงการบูชาพระสงฆ์

2. การเพื่อกออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปุณณฆะ เพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปุณณฆะเพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา เป็นการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติที่มุ่งให้เกิดผลงานซึ่งนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย คณะนักวิจัยจัดประชุมระดมความคิด (Brainstorming) ร่วมกับผู้เข้าร่วม 20 รูป/คน ประกอบด้วยนักวิจัย นิสิต นักศึกษา และศิลปินผู้เชี่ยวชาญ เพื่อกออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปุณณฆะหรือหม้อดอก ให้เป็นสื่อธำรงรักษาอัตลักษณ์ล้านนา และสามารถนำเสนอในเวทีสาธารณะ ทั้งระดับชาติและนานาชาติ กิจกรรมมีลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเปิดโอกาสให้ผู้สร้างสรรค์และผู้ชมรับทราบแนวคิด แรงบันดาลใจ และเทคนิคส่วนบุคคลของนักศึกษารุ่นใหม่ จากนั้นมีการจัดเวทีถ่ายทอดองค์ความรู้และแสดงผลงานจิตรกรรมลายคำปุณณฆะบนหีบธรรม ช่วงที่ 1 ณ หอศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และช่วงที่ 2 ณ หอศิลปสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กรุงเทพมหานคร เป็นเวลา 1 เดือน สำหรับนักเรียน นักศึกษา สถาบันด้านศิลปะในเขตภาคเหนือตอนบน นักท่องเที่ยว และประชาชนที่สนใจ เพื่อให้ทุกภูมิภาคได้มีโอกาสเข้าถึงผลงานและองค์ความรู้ด้านศิลปะล้านนา และนำไปใช้สอยอย่างเหมาะสมในสังคมยุคใหม่



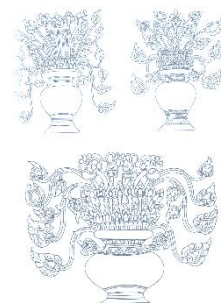
ภาพ 1 การออกแบบลายเส้นของลายหม้อดอกประดับวิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง

คณะนักวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดอบรมให้ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลวดลายเครือหรือลายหม้อดอก (ปูณฆฎะ) เพื่ออนุรักษ์ศิลปะล้านนา มุ่งเน้นด้านรูปแบบและเทคนิคการทำงาน โดยมีวิทยากรจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และปราชญ์ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้ตลอดระยะเวลา 1 วัน มีผู้เข้าร่วมจำนวน 30 รูป/คน ภายหลังการอบรมและการลงพื้นที่ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ซึ่งได้รวบรวมลวดลายปูณฆฎะไม่น้อยกว่า 30 รายการ คณะนักวิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาสังเคราะห์ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรม แปลงเป็นลายเส้นเพื่อสะดวกต่อการนำไปใช้สร้างสรรค์ผลงาน จากนั้นได้จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปูณฆฎะในเชิงปฏิบัติ ได้แก่ วัดพุทธมณฑล ผลิตภัณฑที่ระลึก และหีบธรรมลายคำปูณฆฎะล้านนา โดยมีผู้เข้าร่วม 15 รูป/คน ประกอบด้วยคณะนักวิจัย นิสิตสาขาพุทธศิลปกรรมที่เรียนรายวิชาจิตรกรรมฝาผนังและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และประชาชนที่สนใจ ร่วมกันออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์บนวัสดุต่าง ๆ ขึ้นใหม่จากลวดลายปูณฆฎะที่ได้สังเคราะห์ไว้ เพื่ออนุรักษ์ศิลปะล้านนาในรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริง

- 1) การสังเคราะห์ลวดลายปูณฆฎะให้ออกมาเป็นลายเส้น จำนวนไม่น้อยกว่า 30 รายการ



ภาพ 2 การสำรวจลวดลายหม้อดอกประดับบนหีบธรรมโบราณอายุ 100 ปี



ภาพ 3 ลายเส้นที่ออกแบบของหม้อดอกปูณฆฎะเทคนิคปั้นรักสมุกประดับธรรมาสน์ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง

2) การออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานที่เกิดขึ้น จากลวดลายปูนฉาที่ได้สังเคราะห์ออกมาให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม จำต้องได้และใช้งานได้ จำนวนไม่น้อยกว่า 10 รายการ เมื่อสร้างสรรค์ผลงานเสร็จ ได้จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากการระดมความคิด กับผู้ทรงคุณวุฒิจากภาคีเครือข่าย อาทิ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง เป็นต้น และพร้อมกันได้จัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมลวดลายปูนฉาในวัฒนธรรมล้านนา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทางวิชาการศิลปะ เพื่อให้งานวิจัยศิลปศาสตร์ได้บูรณาการกับรายวิชาในหลักสูตร เป็นกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและผู้สนใจด้านศิลปกรรมล้านนา คณะนักวิจัยได้เชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรมล้านนา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา มหาวิทยาลัยแม่โจ้ เป็นวิทยากรในหัวข้อ “ปูนฉา: นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษาสู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา” และการบรรยาย หัวข้อ “พุทธศิลป์สร้างสรรค์เพื่อการออกแบบงานร่วมสมัย” วิทยากร ดร.อนุกุล ศิริพันธ์ ประธานสภาวัฒนธรรมและที่ปรึกษาโครงการ อ.เมืองลำปาง ร่วมไปถึงการบรรยาย หัวข้อ “การออกแบบงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา” วิทยากร อาจารย์ภวัต ณ สิงห์ทร นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม ม.ราชภัฏเชียงใหม่ หลังจากนั้นก็เป็นการสร้างนวัตกรรมด้านศิลปกรรมการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมลายคำปูนฉา เพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา และการจัดแสดงผลงานจิตรกรรมลายคำปูนฉาเพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา พร้อมแสดงวิธีการทำงานให้กับประชาชนทั่วไปในระดับชาติ และนานาชาติ และนำเสนอองค์ความรู้และการแสดงกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจากงานวิจัยทางคณะนักวิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมลวดลาย ปูนฉาเพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา และนำงานจิตรกรรมนี้มาสู่สถานประกอบการ แก่นวัตกรรมด้านศิลปกรรม (Innovative artist) ณ สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ อาทิ สัตภัณฑ์ หีบธรรม เป็นต้น



ภาพ 4 ผลงานการออกแบบที่ได้จากลายเส้นของหม้อดอกปูนฉา

3. การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมศิลปะจากพรณพฤษภาสู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัย

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การดำเนินงานวิจัยตามระบบแผนงานที่ได้วางไว้ ในการจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมศิลปะจากพรณพฤษภาสู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัย เป็นการเผยแพร่สู่สาธารณชนทางสื่อออนไลน์ต่าง ๆ อาทิ เพจต่าง ๆ Facebook Youtube ข่าวสารเมืองเชียงใหม่ และใกล้เคียง ดังนี้ 1) เพจคณะครุศาสตร์ มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่ 2) เพจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ 3) ทาง youtube.com จากการประชุมระดมความคิด (Brainstorming) เพื่อจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมศิลปะ จากพรณพฤษภาสู่ลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัย ได้กำหนดพื้นที่ดำเนินงาน 2 จังหวัด คือ เชียงใหม่ และกรุงเทพมหานคร โดยประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายจัดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปนิพนธ์ ณ หอนิทรรศการศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และนิทรรศการศิลปนิพนธ์ยอดเยี่ยมระดับประเทศ ณ หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กรุงเทพมหานคร ร่วมกับหน่วยงานด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยว และสถาบันการศึกษาศิลปะทั่วประเทศ กิจกรรมดังกล่าวเป็นเวทีนำเสนอองค์ความรู้จากจิตรกรรมปुरुณฆะสู่งานสถาปัตยกรรมหิบบรรณล้านนาจากลวดลายพรณพฤษภา (ปुरुณฆะล้านนา) โดยนวัตกรรมด้านศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยหลังจากนั้นได้ประเมินผลโครงการวิจัยด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลแบบทดสอบ และแบบประเมินความพึงพอใจ เพื่อสรุปผลสัมฤทธิ์ก่อน หลังการอบรม และรายงานต่อชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เห็นกระบวนการพัฒนาทักษะกำลังคนและนวัตกรรมด้านศิลปกรรมล้านนาอย่างเป็นระบบ

1) ผลการประเมินความพึงพอใจก่อนการอบรม ผู้เข้าร่วมโครงการอบรมกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและผู้สนใจด้านศิลปกรรมล้านนา โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรมล้านนา ประจำปี 2568 จำนวน 50 รูป/คน มีระดับความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.38 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.29

2) ผลการประเมินความพึงพอใจหลังการอบรม ผู้เข้าร่วมโครงการอบรมกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน และผู้สนใจด้านศิลปกรรมล้านนา โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรมล้านนา ประจำปี 2568 จำนวน 50 รูป/คน มีระดับความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.51 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.89 จากการวิเคราะห์คะแนนก่อนและหลังการอบรมของผู้เข้าอบรม 50 รูป/คน พบว่า ค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้เพิ่มจาก 3.38 (S.D.=0.29) เป็น 4.51 (S.D.=0.89) โดยคะแนนหลังอบรมสูงกว่าก่อนอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าการฝึกอบรมที่จัดขึ้นมีประสิทธิภาพ และสามารถยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เข้าอบรมได้อย่างชัดเจนตามข้อมูลการวิจัย



ภาพ 5 กิจกรรมที่สร้างการพัฒนาทักษะกำลังคน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า “ปुरुณฆฏะ” เป็นสัญลักษณ์ทางศิลปะล้านนาที่มีมิติ ทั้งด้านจิตวิญญาณและสุนทรียศาสตร์ การออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดคุณค่าใหม่ต่อวงการศิลปกรรมล้านนาใน 3 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ลวดลายประดับในจิตรกรรมไทย มีลักษณะเฉพาะที่สร้างสรรค์ด้วยการระบายสี และเขียนตัดเส้นขอบคมบนพื้นผิวระนาบราบเรียบ ส่งผลให้ลวดลายสามารถแสดงความพลิ้วไหว สะบัดไปมาได้ตามต้องการ โดยไม่เกิดปัญหาการแตกร้าวหรือชำรุดของเนื้อวัสดุเช่นเดียวกับศิลปะไทยประเภทอื่น ลวดลายไทยจึงถูกนำไปใช้ประดับบนพื้นผิวระนาบหลากหลายรูปแบบ ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง พระพุทธรูปที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า รวมถึงตู้พระไตรปิฎก บานประตู บานหน้าต่าง เสาภายในอาคาร และเครื่องใช้ขนาดเล็ก สะท้อนให้เห็นบทบาทลวดลายไทยในฐานะองค์ประกอบสำคัญของงานจิตรกรรมไทย จากข้อค้นพบดังกล่าว การฟื้นฟูและรวบรวมลวดลายปुरुณฆฏะจากวัดและศิลปวัตถุในภาคเหนือ จึงช่วยให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ในการจำแนกรูปแบบและสกุลช่างล้านนา และเป็นแนวทางที่สนับสนุนการอนุรักษ์ศิลปกรรมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ฐาปกรณ์ เครือระยา (2565) ที่เน้นการสืบทอดภูมิปัญญาช่างท้องถิ่นผ่านการบูรณาการกับสถาบันการศึกษา ลวดลายที่เป็นอัตลักษณ์ของล้านนา คืองานลายคำปิดทองลายฉลุบนพื้นชาด โดยมีขั้นตอนการทำพื้นที่หรือโครงลายก่อน แล้วใช้เทคนิคการขีดขีดเส้นด้วยมืออย่างอิสระ ให้เกิดรายละเอียดลวดลายหรือภาพลายเส้นบนพื้นที่ปิดทอง ทำให้ปรากฏเส้นลวดลายสีเข้มหรือสีแดงชาดบนพื้นทอง ส่งผลให้ลายคำล้านนามีความประณีต ละเอียด และมีมิติ เทคนิคดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับลวดลายบนผิวภาชนะเครื่องเงินล้านนาที่เรียกว่า “ฮายดอก” หรือ “ฮายลาย” ข้อมูลจากการสำรวจยังพบว่า ลายคำล้านนาไม่ได้ใช้เฉพาะประดับอาคารทางศาสนา แต่ยังปรากฏในงานประดับโบราณศิลปวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ในทางศาสนาภายในวัดต่าง ๆ เช่น ทิวธรรม ตู้พระธรรม และธรรมมาสน์ สอดคล้องกับแนวคิดของ ฉลองเดช คูพานูมาศ (2557) ที่อธิบายในเรื่อง คติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาในจิตรกรรมล้านนา ว่างานศิลปกรรมล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ อาศัยเรื่องราวและรูปสัญลักษณ์จากการตีความคติจักรวาลวิทยา พุทธประวัติ ทศชาติชาติก ไตรภูมิ วรรณกรรมท้องถิ่น และพุทธสัญลักษณ์

ต่าง ๆ มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ จิตรกรรมล้านนาแบบประเพณีที่พบในเขตวัฒนธรรมล้านนาจึงนิยมเขียนเรื่องราวดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภาณุพงษ์ เลาหม (2541) ที่ระบุว่า การเขียนจิตรกรรมฝาผนังเป็นการสร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาตามศรัทธา นิยมสร้างวัดหรือถาวรวัตถุในทุกยุคสมัย โดยเฉพาะภาพเรื่องไตรภูมิที่ใช้สัญลักษณ์ในคติจักรวาลวิทยาถ่ายทอดหลักพุทธธรรมอย่างงดงาม และสอดคล้องกับ ชูศักดิ์ ไทพานิชย์ (2556) ที่อธิบายว่า การออกแบบลวดลายของมนุษย์มีทั้งลวดลายเหมือนจริง และลวดลายสัญลักษณ์เพื่อต้องการสื่อความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะลายคำล้านนาที่ใช้รูปแบบลายและสัญลักษณ์ในงานศิลปกรรมและศาสนวัตถุ ตามข้อมูลในเอกสารวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมลายปुरुณฆฏะเพื่อธำรงรักษาศิลปะล้านนา มีลักษณะเป็นกระบวนการทำงานเชิงมีส่วนร่วม โดยใช้การประชุมระดมความคิดระหว่างคณะนักวิจัย นิสิต นักศึกษา และศิลปินผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำลวดลายปुरुณฆฏะหรือหม้อดอก ไปประยุกต์ใช้ในผลงานจิตรกรรมและศิลปกรรมร่วมสมัย พร้อมเตรียมนำเสนอสู่สาธารณชนในระดับประเทศและนานาชาติ กิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงมุ่งสร้างชิ้นงานต้นแบบเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้สร้างสรรค์และผู้ชมผลงานได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเข้าใจแรงบันดาลใจ กระบวนการ และเทคนิคที่ใช้ในการผูกลายและสร้างสรรค์ลวดลายปुरुณฆฏะในแบบของตนเอง ก่อนถ่ายทอดเป็นเวทีองค์ความรู้สู่ชุมชน ส่งผลให้ผลงานที่ได้สามารถนำไปใช้ประโยชน์จริงในด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม ตรงตามเป้าหมายการธำรงรักษาและขยายอัตลักษณ์ศิลปะล้านนา ให้ทุกภูมิภาคได้สัมผัสอย่างเป็นรูปธรรม มีความสอดคล้องอย่างชัดเจนกับข้อเสนอของนฤทธิ วัฒนภพ (2565) ที่ระบุว่า ลวดลายไทยเป็นองค์ประกอบสำคัญของผลงานศิลปกรรมไทยทุกประเภท ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และประณีตศิลป์ โดยมีบทบาทหลักในการประดับตกแต่งพื้นผิวและสะท้อนความสำคัญของชิ้นงาน รวมถึงสอดคล้องกับปฎิพัทธ์ ดาระดาช (2539) ที่ย้ำว่า การออกแบบลวดลายไทยหรือการผูกลายไม่ใช้การสร้างตามอำเภอใจ แต่ต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจหลักการและองค์ประกอบศิลปะอย่างถูกต้องเหมาะสม ข้อมูลจากการวิจัยนี้ แสดงให้เห็นว่า คณะผู้วิจัยและผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ดำเนินกระบวนการออกแบบลายปुरुณฆฏะ ภายใต้กรอบคิดดังกล่าวอย่างชัดเจน คือ อาศัยองค์ความรู้ทางศิลปกรรมล้านนาเดิมมาประยุกต์ใช้กับสื่อและเทคนิคปัจจุบันอย่างระมัดระวัง จนก่อให้เกิดผลงานที่ยังคงรากเหง้าเชิงความหมายของปुरुณฆฏะและขณะเดียวกันตอบสนองต่อการใช้สอยในสังคมยุคใหม่ได้ ผลลัพธ์ดังกล่าว จึงสามารถตีความในกรอบข้อมูลเอกสารว่าเป็น พุทธนวัตกรรมทางศิลปะ ที่ผสมผสานลวดลายมงคลดั้งเดิมเข้ากับการนำเสนอร่วมสมัย โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ของลายไทยและศิลปะล้านนา ตามแนวคิดของนักวิชาการที่อ้างถึงในงานวิจัยนี้เอง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษา สู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ล้านนาร่วมสมัยนั้น ได้กำหนดไว้ 2 จังหวัดคือ จังหวัดเชียงใหม่ และกรุงเทพมหานคร มีนำเสนอเป็นผลการประเมิน และการวิเคราะห์แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ก่อนและหลังการอบรม

เพื่อให้ลักษณะกิจกรรมเป็นการสรุปผลการวิจัยความพึงพอใจผู้เข้าร่วมโครงการอบรม และนำเสนอองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ทราบถึงกระบวนการพัฒนาทักษะกำลังคน หรือพัฒนาทักษะนวัตกรรมรุ่นใหม่ ผลการประเมินแบบทดสอบและความพึงพอใจก่อน หลังการอบรมสะท้อนประสิทธิภาพของกระบวนการดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์และความพึงพอใจเพิ่มจากระดับปานกลางเป็นระดับมากที่สุด และมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การระดมความคิด และการลงมือปฏิบัติจริงในการออกแบบลายปูนฉาบ สามารถยกระดับความรู้ ทักษะ และความภาคภูมิใจในมรดกศิลปวัฒนธรรมล้านนาได้อย่างแท้จริง ทั้งยังสะท้อนว่า ผู้เข้าอบรมมองเห็นศักยภาพของลวดลายดั้งเดิมในการประยุกต์ใช้ในบริบทใหม่ เช่น งานออกแบบ งานสื่อสร้างสรรค์ และนวัตกรรมศิลปกรรมสมัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัญธิชา มั่นคง (2560) ศึกษาเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม ที่ชี้ว่า การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต้องอาศัยทุนเดิมทางวัฒนธรรมซึ่งดำรงอยู่ในพื้นที่ และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นฐาน การถ่ายทอดองค์ความรู้ลายปูนฉาบสู่เยาวชนและประชาชน จึงเป็นการแปลงทุนทางศิลปะล้านนาให้เป็นพลังในการพัฒนาคน ชุมชน และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างสมดุล ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ จักรแก้ว นามเมือง (2551) ที่อธิบายการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในงานศิลปกรรมและพิธีกรรม เพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง ซึ่งในงานวิจัยนี้ ลายนวัตกรรมจากปูนฉาบถูกใช้ในฐานะสัญลักษณ์เชิงธรรมและเชิงวัฒนธรรมควบคู่กันไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิชาติดา โฆษิตวานิช (2560) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งให้เห็นความสำคัญของการบูรณาการคน ทุนชุมชน กระบวนการเรียนรู้ และการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน งานวิจัยฉบับนี้มีลักษณะสอดคล้องอย่างยิ่ง เนื่องจากตั้งเครือข่ายสถาบันการศึกษา พระสงฆ์ ศิลปิน เยาวชน และชุมชนท้องถิ่น มาร่วมกันออกแบบกิจกรรม ถ่ายทอดองค์ความรู้ และสร้างเวทีแสดงผลงาน ทำให้ลวดลายปูนฉาบไม่เพียงได้รับการอนุรักษ์เชิงรูปแบบ หากยังถูกพัฒนาต่อยอดเป็นนวัตกรรมการศิลปะที่เชื่อมโยงรากเหง้าวัฒนธรรมกับสังคมยุคใหม่ อันเป็นผลสัมฤทธิ์ที่ตอบโจทย์ทั้งเชิงวิชาการและเชิงชุมชน และการวิจัยครั้งนี้ ได้จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมของเยาวชนและช่างท้องถิ่นในกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้ช่วยเสริมพลังทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคม สอดคล้องกับ อัญธิชา มั่นคง (2560) ที่อธิบายว่า ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผลการวิจัยสะท้อนว่า การอนุรักษ์เชิงสร้างสรรค์เป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงศิลปะดั้งเดิมกับสังคมร่วมสมัย การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานจึงมิใช่เพียงการอนุรักษ์ศิลปะในอดีต แต่คือการสร้างทุนทางสังคม เศรษฐกิจ และการเรียนรู้ที่ต่อยอดได้ในอนาคตของล้านนา

องค์ความรู้ใหม่

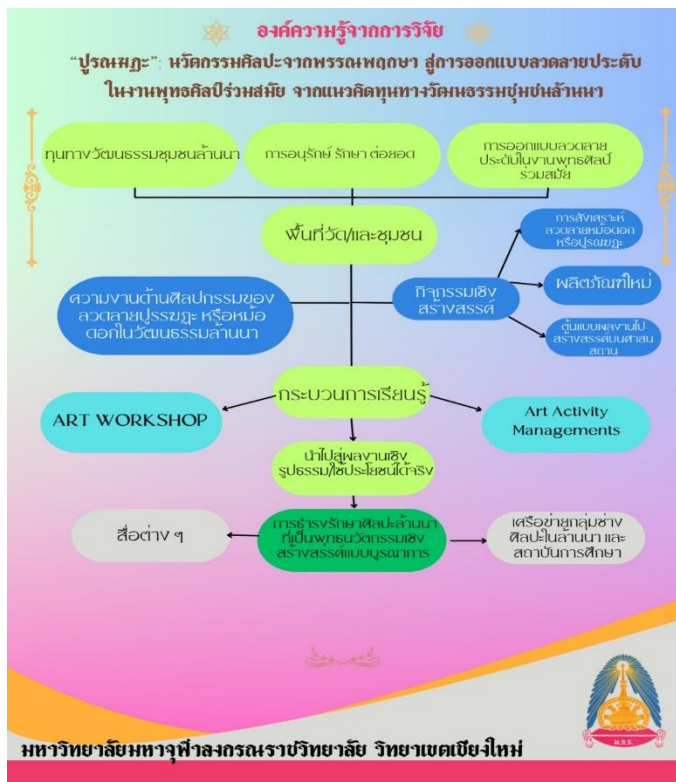
โครงการวิจัย เรื่อง ปูนฉาบ: นวัตกรรมการศิลปะจากพรณพฤษการออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลปกรรมร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา สามารถสรุปเป็นองค์

ความรู้เพื่อการพัฒนาแบบเชิงรูปธรรม และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ดังนี้

1) ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา เป็นปัจจัยสำคัญต่อการศึกษาและการท่องเที่ยว เพราะเอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ภายในวัดและชุมชน ผ่านศิลปกรรมและโบราณวัตถุ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวที่เผยให้เห็นความงามเชิงแบบแผนและประวัติศาสตร์ของล้านนา โดยเฉพาะลวดลายหม้อดอกโบราณที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางศิลปะของพื้นที่อย่างชัดเจน

2) การอนุรักษ์ รักษา ต่อยอด แม้จะมีทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนาที่ดี ทั้งความงดงามด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและประวัติศาสตร์แล้วก็ตาม แต่ปัจจัยที่สำคัญ คือ การอนุรักษ์ให้คงอยู่ยาวนานและเคียงคู่ชุมชนด้วยการรักษา ดูแล พื้นฟูให้เป็นมรดกชุมชนที่สะท้อนเหตุการณ์ เรื่องราว รวมไปถึงการต่อยอดที่นำคุณค่าจากอดีตมาสร้างสรรค์ใหม่ ให้คงอยู่ในชุมชนตลอดไป

3) การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับมรดกและคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกิดเส้นทางการศึกษาและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้และคีนองค์ความรู้แก่ชุมชน



ภาพ 6 องค์ความรู้จากการวิจัย

อย่างไรก็ตาม การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา ก็ต้องจำเป็นต้องขับเคลื่อนไปพร้อมกับวัด และชุมชน โดยการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาให้เป็นสถานที่ที่น่าสนใจ กระตุ้นให้เป็นที่ศึกษาหาความรู้ เป็นสถานที่ให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชม โดยวัดและชุมชนต้องพัฒนาพื้นที่ให้รองรับและตอบสนองความต้องการของประชาชน ได้แก่

1. ความงามด้านศิลปกรรมของลวดลายปुरुณฆฏะ หรือหม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา ที่สะท้อนให้เห็นสุนทรียภาพที่ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ทางศิลปะโบราณ และช่วยขัดเกลาจิตใจและถ่ายทอดความรู้สึกอันดีงามจากการรังสรรค์ผลงานในแต่ละยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน
2. กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้ศึกษาหาความรู้ สามารถสังเคราะห์จากสิ่งที่ได้พบเจอมาสร้างสรรค์เป็นผลงานใหม่ตามจินตนาการ และสามารถช่วยให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมใน การเรียนรู้วัฒนธรรมในท้องถิ่น
3. กระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดจากการพัฒนาทักษะที่สูงขึ้น แล้วสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ นำไปสู่ผลงานเชิงรูปธรรม/ใช้ประโยชน์ได้จริง และสามารถเกิดแนวคิดแรงบันดาลใจได้จากกิจกรรม ART WORKSHOP และ Art Activity Managements
4. การธำรงรักษาศิลปะล้านนาที่เป็นพุทธนวัตกรรมการสร้างสรรค์แบบบูรณาการ ดำเนินการผ่านการเผยแพร่ในสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สนใจสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และเปิดโอกาสให้เครือข่ายช่างศิลป์ในล้านนาและสถาบันการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ร่วมสร้างองค์ความรู้ ตลอดจนสร้างอาชีพและรายได้ให้กับตนเอง

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ นำเสนอแนวทางการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา โดยเฉพาะสัญลักษณ์ “ปुरुณฆฏะ” หรือ หม้อดอกไม้แห่งความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งผูกพันกับความเชื่อทางพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของท้องถิ่นล้านนา มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ลวดลายศิลปะร่วมสมัยที่ใช้ประดับในงานพุทธศิลป์ การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของพรรณพฤกษาท้องถิ่น ลวดลายที่สะท้อนภูมิปัญญาในการออกแบบโดยยึดโยงกับบริบททางศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์ของยุคใหม่ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนางานศิลป์ให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัย ผู้วิจัยเสนอทัศนะว่า ปुरुณฆฏะไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์ทางศิลป์แต่ยังเป็นนวัตกรรมทางวัฒนธรรมที่สามารถใช้ในการพัฒนาผลงานศิลปะไทยอย่างมีรากฐานและจิตวิญญาณแห่งท้องถิ่นล้านนา

1. ข้อเสนอแนะเชิงนำไปใช้ประโยชน์

จากผลการศึกษาวิจัย เรื่อง ปुरुณฆฏะ: นวัตกรรมศิลปะจากพรรณพฤกษาสู่การออกแบบลวดลายประดับในงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย จากแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมชุมชนล้านนา ผู้วิจัยขอแสดงทัศนะเพื่อเป็นข้อเสนอแนะเชิงนำไปใช้ประโยชน์ดังนี้

- 1.1 มีการแนะนำให้ใช้ผลงานวิจัยนี้ไปสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ และสานต่อรุ่นต่อไป
- 1.2 ส่งเสริมการออกแบบและสร้างสรรค์ผลงานในเชิงวิชาการมากกว่านี้

1.3 มีการศึกษาเรื่องเทคนิคใหม่ที่น่าสนใจในการสร้างสรรค์ผลงานที่ปรากฏบนพุทธศิลป์อื่น ๆ ให้เป็น

2. ข้อเสนอเชิงวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ

2.1 ส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่ในการศึกษาออกไปครอบคลุมทั้งภาคเหนือตอนบนและภาคอื่น ๆ ในเชิงเปรียบเทียบ

2.2 การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ จะต้องมีการรายงานทุกปี เพื่อการดูการพัฒนาของระยะเวลางานวิจัยที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต

2.3 ประชาสัมพันธ์ให้ทราบถึงความก้าวหน้าการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จแก่ผู้เกี่ยวข้องรับทราบ

เอกสารอ้างอิง

- จักรแก้ว นามเมือง. (2551). *ทุนทางวัฒนธรรมในวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์.
- ฉลองเดช คุณานูมาศ. (2557). *คติจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาในจิตรกรรมล้านนา*. เชียงใหม่: กู๊ดพรีนท์ พรีนตติ้ง.
- ชัยยศ อธิวัชรพันธุ์ และภาณุพงษ์ เลหาสม. (2543). *วิหารลายคำวัดพระสิงห์: สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนัง*. ออกแบบเชียงใหม่: ตรีสวิน.
- ชูศักดิ์ ไทพาณิชย์. (2556). *การลวดลาย*. กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
- ฐาปกรณ์ เครือระยา. (2563). *พรรณพฤกษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ฐาปกรณ์ เครือระยา. (2565). *การศึกษาและรวบรวมการใช้พันธุ์ไม้ ประดับลายหม้อปुरुณฆฏะในศิลปกรรมล้านนา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- นฤทธิ วัฒนภพ. (2565). *ลวดลายประดับในศิลปกรรมไทย: หลักการและเทคนิคการออกแบบ*. *วารสารศิลปกรรมสาร*. 15(2), 129-131.
- ปฏิพัทธ์ ดาระดาช. (2539). *ลายไทย ภาพไทย เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: ปฏิพัทธ์ ดาระดาช.
- ภาณุพงษ์ เลหาสม. (2541). *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2562). *ปुरुณฆฏะ หรือ ลายหม้อดอก คตินิยมและเอกลักษณ์สำคัญของล้านนา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อภิชาดา โฆษิตวานิช. (2560). *รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนตามแนวทางชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต*. (ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพฯ.
- อัญธิชา มั่นคง. (2560). *บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา*. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 12(39), 92.